

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Ти се не бојиш ове воде

Владан Матијевић

Седмнаест породица је ту живело одвајкада. Гајили су винову лозу, ловили рибу и јели је пресну. Птице су пекли и спремали са доста биља. Деца су припадала свима подједнако, било је свеједно код кога ће јести и спавати. Међусобно су сва била слична, старији их нису разликовали. Од блата су правила куће, истина мање, али ништа лошије од оних у којима су становала са родитељима. Била су спретнија од одраслих, али с временом су заборављала једну по једну вештину. Сеоски врач је живео на литици и сваког дана био све узнемиренији. Глава му је била пуна лоших предсказања, одбијао је девојке које су му слали за забаву. Река је била незгодна и брза, у чамце нису улазили без преке потребе.

Долазила је редовно на реку, девојка са књигом у руци. Села би на окомиту обалу и клатила ногама, табани су јој били тик изнад воде. Обично би отворила књигу и погледом блудила по околним врбама. Понекад би певушила сетну љубавну песму. У врелим данима стопала би потопала у воду и уживала у њеној хладноћи. Речно чудовиште је желело да је повуче у дубину, али би се сваки пут суздржало. Знало је да ће девојка умрети пре него што доживи оргазам, ако је загури. Волело је девојку силно и зато обуздавало нагоне.

Одгајала их је вучица али нису основали Рим, па ни сеоце у подножју планине. Трепавицама су један другом миловали нос. Учили слово р: крвопија, крволок, курјак... Спознали су фрас међу боровима. По своду од трске лепили су звезде, правили читава сазвежђа. Такмичили се ко ће пре да опере руке. Главама су се чукали да не падне киша. Посматрали су ноћу како нека жена до паса улази у реку, држећи се чврсто за корен од врбе. Око ње се узбуркавала вода. Покривени овчијим крзном, припијали су се један уз другог и глумили да дрхте. Сури орао је пио воду из њихових руку, веровали су да им је он отац. На основу изрази жениног лица закључили су да она води љубав са воденим демоном. Њихова сећања захватио је пламен. Ничег лепшег нема од таласа, углас су тврдила браћа.

Није било драме у кући када су по плафону излепили звезде од сјајног папира, ко би још замерио деци због исказане креативности. Проблем је настао коју годину касније. Гледајући у њихов школски атлас мајка је открила да су звезде у уџбенику и оне на плафону исто распоређене, а она се добро сећала да су сазвежђа лепили у по бела дана и да у то време нису имали атлас неба. Желела је да буду исти као сва друга деца и на томе инсистирала.

Река је набујала од кише, вода је постала мутна. Женка највећег речног чудовишта је у себе трпала живе јегуље, онда их пуштала да излазе из њене вагине. Сва речна створења су се томе дивила, сем њеног мужјака.

Звона су звонила, људи су бежали у збегове, једино његов старији брат није хтео нигде из куће. Старији брат се ничега није плашио, зато је трагично завршио. Мајка и он су отрчали у виноград и спустили се у земуницу. Ту су ћутали. Мајка је била решена да прво њега, па себе усмрти, ако непријатељи открију њихово склониште. Није знао ко им то жели зло, од кога се скривају. Могао се с правом похвалити храброшћу, ни он се није никога плашио осим брижне мајке.

Дану је скитао улицама или се играо на реци. Бацао је облутке по површини воде и купао се. Често би се удаљио од града и кривудавам путем обрасплим у дубоку траву ишао чак до усамљене сојенице. Направљена од прућа и покривена трском, изгледала је убого. На улазу у њу, седео је старац чије лице је било избраздано дубоким борама. Најчешће је ћутао и пушио на лулу. Понекад би причао о свом страху од воде. Поред њега се попут неке поспане мачке налазио сламени шешир, дечак није видео да га је икад ставио на главу. Недалеко од сојенице лежало је дебло, река га је ко зна кад избацила на обалу. Чинило му се да су то дебло и старац рођена браћа, толико су били слични.

Данима је падала киша, водостај реке је досегао максималну вредност, испод њене површине ништа се није видело. Разумљиво је што по таквом времену девојка није долазила да седи на обали. Али када је освануо сунчан дан, одмах је дошла. Лудо од чежње, речно чудовиште је ухватило девојку за племњеве, раскрилило јој ноге и повукло у дубину. Ветар је на обали листао испуштено књигу.

Тебе страх не обузима док стојиш на граници духова и људи?, упитао га је старац са лулом у руци, па наставио. Не верујем ти, мада... Змије шарке су ми причале да су у хелијама, дубоко под земљом, вијале оковане људе који се ничега не боје, па ни живе воде. Њима нису смеле да приђу, а камоли да им пију очи. Само, таквих је мало. Није лако трпети кад ти синови срамоте име, још је теже не задржати пред оволиком реком.

Мајка му је рекла да је одрастао и да је време да иде по своју чашу жучи. Према њему је заузела став арогантног домаћина који преко чврсте ограда разговара са странцем. Чуо се пуцањ, лукави ловац је устрељило опасну звер. Мирис барута се развејао шумом и отишао низ реку, тишина је угупила звукове. Душа му је била празна, као и руке. Пошао је у свет, а желео је да зарије лице у мајчино крзно. ■

ИНТЕРВЈУ: ВЛАДАН МАТИЈЕВИЋ, ПИСАЦ

Универзална прича о пораженом човеку

Један од могућих крокија за књижевни портрет Владана Матијевића био би да је у досадашњем животу, који је почео 1962. године и провео у родном Чачку, написао осам романа, две књиге прича, две збирке песама, књигу драма и књигу есеја, за које је добио бројне књижевне награде и које су преведене на више језика. Када не пише каже да чита, секира се због пропасти света, уређује едицију „Равнотежа“ у Уметничкој галерији „Надежда Петровић“, слуша музику од Баха до Ролингстонса, понекад одлази у позориште, на изложбе, концерте, у шетње поред Мораве и у чачанске кафане. Ретко путује и не воли госте.

Његов актуелни роман, „Пакрац“, кога је објавио пре два и по месеца, добио је недавно Награду „Београдски победник“ и са још четири романа ушао у најужи избор за Нинову награду.

● На књижевној сцени је већ неколико година присутан феномен награда, понекад се више расправља о жирирању него о делу које је награђено. Да ли су за Вас бројне награде које сте добили биле подстрек или оптерећење?

– Награде би требало да промовишу књиге, да подстакну што више људи да их прочитају. Неке то и успешно чине, зато им се и радујем. Мени не сметају полемике које се често воде око појединих награда и чини ми се да и те полемике доприносе промоцији књига, мада то полемичарима вероватно и није основни циљ. Ипак,

„Пакрац“ на трагу досадашње поетике

● Роман „Пакрац“ је Ваш осми роман. Колико се он уклопио у Вашу поетику?

– У свим својим књигама бавио сам се данашњим човеком и проблемима са којима се он суочава. Притом сам најчешће обраћао пажњу на такозване мале људе, односно на оне небитне, заборављене. Они су главни јунаци мојих романа и прича. Та прича о пораженом човеку чини „Пакрац“ сличним са мојим претходним романима. Ако се томе дода препознатљив стил, мислим да се и те како уклапа у досадашњу поетику.

када прође време остају само књиге и приче о ауторима, што је ваљда суштина.

● Да ли је роман „Пакрац“ слика савременог српског друштва или само уметничка фикција?

– Тема романа је свеprisутно насиље у друштву. Вести из црне хронике су постале најважније вести у свим медијима, људи их читају, слушају и гледају, притом немају емпатије према жртвама, нити зачућеност количином насиља, ни запитаност зашто се све то догађа. Навикавају се на црну хронику, а навика је опасна јер анестезира ум и од људи прави роботе. Пасивно посматрање насиља је лоше скоро као и насилничко понашање. Главни јунак мог романа је трпео насиље од малих ногу, а чим је добио прилику постао је и он насилан, изгубивши вид за границу која дели добро од зла. Мој роман је фикција која има доста тога заједничког са савременим друштвом.

● У „Пакрацу“, као и у претходним романима, користите гротеску и хумор којима приказујете слику стварности, која је за неке застрашујућа, а за неке изобличена као одраз у искривљеном огледалу.

– Главни јунак романа „Пакрац“ је човек који није рашчистио са прошлошћу, нарочито са догађајима који су обележили деведесете године

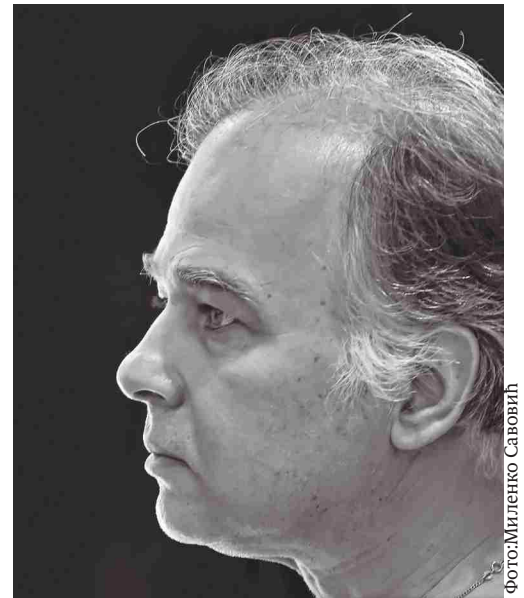

Фото: Миленко Савовић

прошлог века. Рат је оставио неизбрисиве последице на њега и направио дубок расцеп у личности, мада су пукотине постојале још у његовом детињству и раној младости. Он је, као повратник са ратишта, усамљен, несхваћен, неснађен, ни где не припада, нико се због њега не брине, нико не треба и његов живот је опустошен. Његова слика стварности повремено јесте гротескна, неке ситуације које доживљава јесу смешне, али то је горак смех. Да повремено нема и смешног у роману, бојим се да читаоци не би издржали све сцене насиља које су описане.

● Роман храбро и провокативно отвара питања зла и моћи, оценио је жири који Вам је доделио Награду „Београдски победник“. Јунакина романа Ира каже да зло није напољу, него у нама.

– Питања добра и зла су заокупљала људе и у књижевности и у животу, у свим временима. Све је остало исто само се с времена на време промене одговори. Једно од вечитих питања је и да ли се злочинац рађа или постаје. Мислим да је један од разлога зашто се у данашњем свету не сналазимо добро и тај што раније нисмо разрешили нека важна питања. Трбало је да се одавно суочимо са њима. Јунак мог романа на крају жели да се суочи са аветима из своје прошлости, што није лако и зашта нема довољно снаге.

● Главног јунака приказали сте као повратника са пакрачког ратишта. Да ли га треба схватити као негативца опседнутог убијањем, или као усамљену, несхваћену особу која не може да се уклопи у општу друштвену стварност и да пронађе своје место у њој?

– Главни јунак „Пакраца“ је несумњиво негативац кога су таквим учинили породица и друштво, као и време зла у коме је живео и које није разумео. Реч је о врло сложеној личности. Он се суочава са злом у себи, али и са злом и насиљем у свету око себе. Читалац ће схватити да јунака романа није променило пакрачко ратно искуство, већ да је оно само ослободило много раније развијене мрачне пориве. Пакрачко ратиште је оквир романескне приче и појављује се кроз флешбекове. Распламсавање зла, са убиством као кулминацијом, јунак испрва види као начин да се уклопи у свет из кога је од малих ногу изопштен. Читалац од првих страница романа упознаје потенцијалног убицу са свим његовим траумама, али постепено схвата да је у корену његовог понашања страх. А потрага за смислом живота и истином о властитој егзистенцији почиње из страха од смрти. **Весна Бјелић**

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Врбова свирала

Безе Бордаш
(Агора)

Више од три деценије након што је премијерно објављен на мађарском језику, а потом преведен и на немачки, роман Безе Бордаша „Врбова свирала“ коначно се нашао и пред српским читаоцима, у преводу Драгиње Рамадански. Бордаш спада у најзначајније ауторе мађарске књижевности на нашим просторима, а о квалитету овог његовог дела, као веома успелој романескној тематизацији Великог бачког канала коју одликује фини делотворни хумор, писали су истакнути представници овдашње академске хунгаристике: академик Имре Бори, Ева Толди, Ерика Бенце, Јанош Херцег...

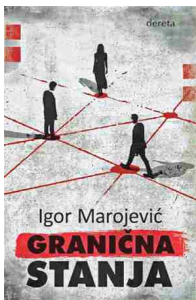

„Јунаке овог романа, огрезле у модернитету, одликује вера у велики наратив прогреса“, указује Драгиња Рамадански. „Исмејана је при томе свака подела, чак и подела на добре и лоше људе. У једном човеку је све: И када смо сами, најмање нас је двоје“.

Гранична стања

Игор Маројевић
(Дерета)

У збирци „Гранична стања“, која се нашао у најужој конкуренцији за „Златни сунцокрет“, Игор Маројевић је мирним гласом исписао пет напетих прича о не-местима која нас обележавају. „Тако је још једном на уверљив начин показао како ми прелазимо границе и како границе пролазе кроз нас“, навео је жири ове награде, док је критичар Милорад Дурутовић забележио да су у „Граничним стањима“ цинизам, иронија, фарса и лакрдија присутни „колико је потребно да се произведе довољна количина комике као својеврсне анестезије од увиђања да је у овој књизи све проклето стварно“. Сам Маројевић, говорећи о јунацима његове књиге, упозорава да „живимо у привиду нормалности, која је јако порозна“. „На основу понашања људи не можемо да видимо са колико конфликтних особа смо окружени“, каже Маројевић. „Има много увежбаних психопата који су љубазни, научили су када треба да се осмехну, да покажу лажну емпатију, а заправо врше контролу над другим људима.“

Аутосекција

Срђан Срдић
(Партизанска књига)

У најужем избору за Нинову награду нашала се и „Аутофикција“, пети роман кикиндског књижевника и књижевног критичара Срђана Срдића. Како сам аутор каже, реч је о својеврсном пародијском одговору на актуелни тренд избацивања на тржиште романа који у фокусу имају писање, односно књижевност и посао писца. Јер, главни лик је заправо – Срђан Срдић сам, овде у улози писца који себи даје задатак да напише књигу „од двеста хиљада карактера с размацима“.

Отуда је резултат забавна исповедна мегатирада, како наводи Иван Радосављевић, „у чијој аутофикцијској врлој, бујици, писац увлачи сопствене лекаре, колеге писце, домаће и стране, тупаве критичаре, самураје и локалне псе, не би ли раскринкао и јасно изложио погледу и разумевању – сопственом, колико и читаоачевом – суморни тоталитет своје ситуације.“

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Хелсинки (2)

Владимир Пиштало

новембар 2023.

Успенска црква личила је на планину цигле. И личила је на грчку гимназију на фанару. На њој су били торњеви са златним куполама и крстовима. Унутрашњост је била сивкаста. Сијао је олтар и пар упаљених свећа. Скинуо сам капу и поседео. Леп је био поглед са платоа на канал. Ваздух је био електричан. Искрила је киша. Сишао сам до воде кроз парк. Тамо се нешто градило.

У луци младић је хтео да причамо о Исусу Христу. То је дуг разговор – одговорио сам. - А ово је мој први дан у Хелсинкију.

Обишао сам железничку станицу. Њени торњеви су личили на грањате. Изградио ју је Елиел Сааринен. Артур Рембо је написао *И хотел Сплендид би подигнут у хаосу леда и поларне ноћи*.

Улаз у станицу су чували камени дивови. Држали су лампе. Личили су на статуе у сарајевској главној улици, пред банком. За време короне камени људи су носили маске. У станици је био ресторан *Olivia* пун светла. И тајна соба направљена за императора. У Првом светском рату ту се налазила мртвачница. Године 1926. кочнице су отказале и локомотива је пробрала зид.

То ми је најдража зграда у граду. Поред станице се дизало Финско Национално Позориште. Под дрветом је стајао споменик Алексису Кивију. Киви је био леп. Меланхоличан. Он је написао први важан роман на финском 1870. године. Роман се звао *Седморо браће*. Писао га је десет година. Прича о Кивију је личила на судбину Владислава Петковића Диса.

Седморица браће били су побуњеници против попа и учитеља. Били су мало будалести али вредни и храбри. Пили су пиво и рвали се.

Ловили су медведе да би их јели. Притом су проливали и медвеђу и своју крв. Ране су мазали машћу, скуваном од ракије, соли, пушчаног праха и сумпора и премазивали их златножутим катраном.

Критичар Август Ахлqvист је написао да је роман смешан и да представља мрљу на финској књижевности. За Кивија то је било неболно. Разболео се од тифоидне грознице. Алкохолизам није помогао. Уследио је делиријум. Примљен је у психијатријску болницу. Умро је у 38. години.

Јан Сибелијус је приметио да не зна ниједан споменик критичара. Кивијев рођендан, 10. октобра, слави се као дан финске књижевности.

Ресторан *Kapelli* на почетку Еспланаде личио је на стаклену башту. Тамо су свраћали бојем из 1910. Слушао сам мелодију језика. Она је била лелујава, као код Мађарског, са јаким „р“. Јео сам чорбу од лосоаса. Вијетнамка са дететом дремала је у прозору. Данијела је сугерисала да проба месо мрваса. Њен муж је Финац. Упознала га је Индији.

Већ су китили град за Божић. - Дуго ће оставити светла – рекла је Данијела. - Зна се да ће зима бити дуга.

Исак Бабељ је описао платинасти бљесак финске зиме. Мислим да је лето овде стидљиво и блиставо.

Гледао сам скулптуре на Еспланади. Ту су били дечак и риба. Сирена и сиренце. Песник Рунеберг. Две наге девојке, једна окренута према мени, друга обрнута.

После ме је Милош возио по Хелсинкију. Дан се гасио у четири. Возили смо се кроз арт ниво четврти које је сумрак већ скривао од очују. Вода је била у ваздуху и на земљи. Возили смо се поред острва, вилинских у магли. Сауне су смештене поред воде. Људи су излазили у купаћим гаћама. Скакали су у море. У току дана море је било жуто а сад мрачно. Блистала је лука. Чекао је огромни брод за Шведску. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Умеће нечујног дисања

„Роман што нечујно дише“, Саша Радоњић (Соларис, 2023)

Пише: Сања Перич

У ширем избору за НИН-ову награду, међу тридесет и осам романа, налази се и *Роман што нечујно дише* новосадског писца Саше Радоњића. У поднаслову означена као „детективска пазла за одрасле“, књига представља забавни интелектуални изазов, при чему би се „одрасли“ у напомену могли разумети и као „велика деца“. То значи да се и у овом Радоњићевом роману машта испоставља као прва и кључна претпоставка књижевног дела. Истраживање жанра и ауторски експерименти не представљају сврху сами по себи, нити је тежња ка оригиналности главна водила у процесу писања текста. Својом крими-причом Саша Радоњић свесно не прекорачује границе клишеа. Будући да би таква прича била без смисла, „као хамбургер без шницле, или шампањац који не пенуша“, писцу није важно да превазиђе или превари очекивања читаоца, колико да оствари пуноћу и интензитет његовог читалачког задовољства: одмах након бучног отварања шампањаца треба, дакле, да уследи његово пенушање. Сваки део пазле тако потенцијално постаје Чеховљева пушка која може да опали. У том потенцијалу могуће и измаштано, Радоњићево дело достиже високе литерарне домете.

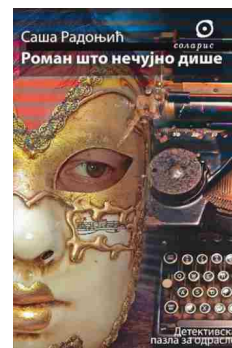
Главни јунак романа је сам роман, који се читаоцима исповеда, јада, преиспитује и хвали. Он држи „свога свезнајућег приповедача заробљеног између решетки страница“, не као таоца одређене поетике, већ као свргнутог владара који се може иронизовати. Овладавање тајнама пишчеве ироничне реторике омогу-

ћује приступ различитим стварностима романа, где би она примарна и најсличнија предметној стварности била привидна обичност провинције Сутона. Начинивши литерарни омаж свом завичаном граду, Прњавору, писац је сувишак сентименталности превладао фантастичним и фантазмагоричним сценама. Иронија не залази никада у вулгарност, као што се ни сентименталност не преображава у патетику. Стварна приповест о интригантном монашком реду траписта, чији се самостан налази у Бањој Луци, односно Сањој Луци, дају, парадоксално, већу мистерију роману од било каквих фикционалних елемената. Неки од тих елемената познати су читаоцу из раније пишчеве прозе, налик на снове који се понављају. Слагање и премештање тих делова није, међутим, као у *Роману Рубикова коцка*, у истраживању комбинаторике или уобличавању света у нешто савршено, чак сакрално, већ у покушају реконструкције целине. Забава је, ипак, у самом поступку слагања пазли.

Тим поступком се служи и инспектор Виктор Коња у роману, са делићима својих сећања, снова, слутњи и разговора, одлажући састављање целине и решавање случаја. Занимљива је дистинкција између инспектора и детектива у његовој свести, која се

преноси и на ниво градње, али и читања романа. Док звање инспектора представља „поједитиљаване и бирократско банализовање“ способности и квалитета, детектив је „непрестано у ситуацији да нешто детектује, чак дијагностификује, и склапа мозаике који ангажују интелект“. Бити детектив, зато, макар у роману, значи остварење „дечачког сна“, за свакога ко се одважи да трага за смислом, упркос свеопштој банализацији. Отклон од баналног детектива налази – у поезији. Као нежно, паучинасто ткање приче о убиствима, вампирима и трапистима, поетски израз чини да роман дише дубље и лакше. Поетизацијом, на пример, руинирани биоскоп Славица не само да губи сабласну ауру потенцијалног места злочина, већ постаје и кључ за његово решавање.

У поетском, на крају, треба тражити и тајну, које у самом крими „случају“ више и нема. Као што траписти упражњавају завет ћутања, Радоњићев роман стреми томе да „нечујно дише“. Према сопственом признању, није се у целисти решио својих „овоземаљских нарративних окова“, због чега се, у ствари, представља лажно. Тајна није, ипак, у правом идентитету романа, починиоца убиства, па чак ни жртве. Трагање за недокучивим обавезује на понављена читања, или бар на преслагање делова пазле. Ако се „жртва увек враћа на место злочина“, чиниће то и читалац романа Саше Радоњића, уз мисао на оног павићевског који је заувек мртав, само ако читање није никада ни започео. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Острво дана будућег

Пише: Ђорђе Писарев

Роман „Трагалац за златом“ који је написао Жан-Мари Гистав Ле Клезисо враћа нас у свет Робинсона Крузоа, потере за благом Стивенсона и сећања на путовања Магелана или Васка де Гаме, а води ка непознатим обалама и тајанственим, удаљеним и готово недостижним острвима где човек живи интензивније, има довољно времена и воље да општи са звездама и дрвећем и таласима. Повратак у поново пронађени рај, изгубљен у вековима индустријализације и техно-напретка, слабак, без обзира на цену која мора да се плати. Тако је то када се бавимо идејом о изгнанству и острвологији на нивоу проширене идеје. У роману „Острво дана пређашњег“ Умберта Ека, јунак није ношен таласима судбине завршио усамљен на острву, него на броду насуканом на пучини где време више не постоји, па и не делује на ритам живота бродоломника.

У традицији књижевних јунака - бродоломника фокус је на питању како преживети бачен на пуну хрид, усамљен на острву без основних потрепштина за живот. Робинсон Данијела Дефоа, најпознатији међу изгнаницима, имао је ту срећу да је успео да са насуканог брода покупи најнужније алатке (и оружје) потребне за опстанак. Опет, бескрајна машта фантасте Жила Верна, („Тајанствено острво“) који се помало и подсмехнуо овом „техничком“ решењу сабрата по перу, није била довољна да и сам, ма колико добро осмислио инжењера Сајраса Смита, способног да из ничега створи све, морала је да преда и да призна да је појединцу немогуће створити то „баш све“, па је и Верн морао да прибегне „чуду“, па да и његов јунак и дружина алатке и оружје за чију је производњу потребна прецизнија технологија, ипак добију „на лепе очи“, као поклон капетана Нема, јунака постмодернистички призваног из (већ) окончане сторије „20.000 миља под морем“.

Умбертов јунак Роберто се насуквао на пусти брод, „што је само по себи неприродан случај“, пронашао је и наоружао се фитиљачом, мачем и великим бодежом, Робинсон је до-

био опрему која се такође насуквала са њим, дружина са „Тајанственог острва“ је у једном једином трену ослобођена немаштине па су осуђени да Линколновим острвом мукотрпно ходају натоварени разним пушкама, пијуцима, оштрим секирама и сабљама.

Можда је зато једноставније појам острва тумачити на нивоу идеје Џона Дона која казује да ниједан човек није острво, да је сваки човек део Континента, део Земље - што беше и сјајан мото Хемингвеју за роман „За ким звона звоне“ - Голдингу за параболу о еволуцији људског друштва у „Господару мува“, или бар на нивоу драме Ековог јунака који покушава да изнова „покрене“ време, што би га убацило на колосек живота јер, шта ли би бродоломнику на пустом острву иначе значило мерење времена које је истекло, па му је важније да се избори (и да мери) време будуће. Чему уопште Робинсоново ударање рецки на рабош-календар, чему прецизни дневник дружине са Тајанственог острва о коме води рачуна забринути Жил Верн? У старомодној, а прекрасној авантури „са постмодерним укусом“ нобеловца Ле Клезиса који је прошао дуг, бескрајно креативан пут од „новог“, до пустиловног романа основно питање које се поставља је да ли благо треба тражити прекопавајући деценијама (имагинарна) острва, попут Стивенсонових јунака, или је боље на време схватити да је благо саздано у нама самимима?

И поред свеопште глобализације 21. века која је доприне-ла да и ексклузивна, егзотична места попут „дивљих“ острва постају готово једнака баш сваком континенталном месту на овој урбану прилично потрошеној планети, постоје забрани који чувају неистражене пустаре, увале, рајске долине: књижевност може да допусти, и данас, причу у којој се понављају чудеса првобитног, необичног, тајног, недостижног. Чудеса потврђена ловом на хоботнице, потрагом за закопаним благом, еротском страшћу за препланулом, дивљом лепотицом...

(А на нивоу високих идеја, не треба заборавити да је свако острво само мрља или младеж на лицу океана, баш као што је океан острво на нивоу континента, он сам водено острво планете Земља, а сама Земља острво у бесконачним просторима Космоса...) ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Орач и речи

Игор Мирковић

др Драшку Ређену

Био сам члан његовог клана
Млади песник у банди
Убогих кафана

Из водене фазе прелазео је
У винску и митску
Неухватљиву, колоритску

Шикљао је из бразда, крчио парлоге
Младу Војводину старој
Стављао у залог

Орао је по речима, проницао бурно
Вајао нас је страствено
Чудесно, журно

Дробио је стихове и заносе реченица
Млео је у прах
Попут планинских воденица

Сваки уздах, крик стваралачки
Полагао је на жар
Врели, свезналачки

Био сам члан орачевог клана
У пенкали кап са његовог длана
Слово у песми српског севера

Из рукописа

УЗ ОДЛАЗАК ЈЕДНОГ ОД НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ САВРЕМЕНИХ СРПСКИХ ПИСАЦА

Приповедачки аманет Горана Петровића

Јелена Марићевић
Балаћ

Опус академика Горана Петровића (1961–2024) је, поетички и стилски гледано, препознатљив. Суверено приповедање, богата имагинација и креирање аутентичних књижевних светова потврђују не само да његових једанаест књига кратке прозе, пет романа и две драме завређују читалачку пажњу у најширем смислу, већ и да је писац постао класик српске књижевности још деведесетих година 20. века. Брига за језичку баштину, целину и постојање српске културе и духовности у прошлости али са свешћу о будућности, разбокорена маштовитост и „лирско-онирички“ израз одлике су његовог прозног стваралаштва. Вера у андрићевску „причу и причање“ и њене колико исцелитељске, толико и регенеративне могућности постају симболички храм илити задужбина његовог приповедања, што се најдиректније види на примерима романа *Опсада цркве Светог Спаса* и *Ситничарница „Код срећне руке“*.

У *Иконостасу* Горана Петровића иконе се селе, па се тако стиче утисак да се успоставља чврста семантичка веза између српског народа и икона. У причи „Икона која кија“ Милорада Павића каже се да место оног који се сели никада не остаје празно, што у контексту Петровићевог романа значи да је српски народ и даље, макар симболички, присутан кроз културне, материјалне и нематеријалне тековине на оним местима које је у различитим историјским околностима морао да напусти. Стога, реченица написана на звезданој хартији која претходи првој целини и првом поглављу романа: „Једино човека некада може да чини оно чега нема, било да је изгубљено или да никада није ни постојало“ постаје васељенски кључ за читање, па и сам поглед на свет. Неопходно је, на том трагу, указати на судбину иконе Непознатог свеца, која је прошла како кроз голготу, тако и кроз исцељење,

задржавајући право на постојање и место под сунцем, баш зато што је штити чињеница да је икада била икона: „Како осветлати икону свеца за којег се не зна ко је? Јер икона није икона, чак и када има натпис, ако Црква није потврдила... Ипак, она је то већ једном била, што се може тумачити тиме да је заувек икона...“

Кроз роман и праћење иконе Непознатог свеца, читалац не може да се не запита о којој икони је реч, посебно јер то питање остаје до краја неразрешено, што је, на основу њеног мартирија сасвим реално, а и литерарно гледано – легитимно. Читалац, међутим, може да осети како је судбина ове иконе заправо судбина његовог, српског народа, коме су лопови остругали злато са ореола и симболички лишили не само сакралне ауре, већ и везе са Богом, јер злато на иконама репрезентује таворску светлост која човека повезује са Богом. Међутим, самим тим што је ова икона била део иконостаса и што роман носи наслов *Иконостас свег познатог света*, писац је потенцијално сугерисао на који начин овој несрећној и оскрнављеној икони може бити враћена свет(л)ост.

Петровићеве књиге су објављене у 128 издања, од којих су 58 издања преводи на француски, руски, немачки, шпански, немачки, италијански, бугарски, словеначки, пољски, украјински, македонски, енглески, холандски, арапски и фарси

Иконостас је, наиме, олтарска преграда која одваја олтар од наоса и на њему је дата историја Старог и Новог завета као отворена књига учења хришћанске вере. Свака икона на иконостасу има своје утврђено место и гради причу коју тако иконостас посредује. Прича која је на иконостасу је света прича, па Горан Петровић креира романескни свет око иконостаса, не би ли причу вратио у свето време, то јест, не би ли икони

Непознатог свеца вратио ореол. Ако, дакле, прича изађе из профане равни, она се самообнавља, а уједно обнавља и онога ко је чита. Такође, онај ко над иконом Непознатог свеца буде тиховао, може угледати духовне очи иконе и онда, неће бити важно ко је свецац на икони, јер ће читалац-исихаста спознати да је он део те иконе-колектива. Чин и писања и читања подразумевао је укидање линеарног времена, јер се све већ одиграло и непрестано се одиграва у циклусима светог времена.

За тако нешто неопходна је не моћ, већ предодређеност или воља за прозорљивошћу, отварање духовних, тј. очију и ума и срца. Да би прича поново била света, икона поново добила ореол,

а народ вратио веру и спону са Богом, довољно је бити Довоља из *Иконостаса*, Анастас Браница из *Ситничарнице „Код срећне руке“* или Богдан из *Опсаде цркве Светог Спаса*, чија прича представља „снажно стабло очичкано гнездима“. Треба имати вољу и решеност за градњу, веровати у снове, загледати се у себе и препознати у сопственом народу. Горан Петровић нас је управо својим примером задужио да следимо племенити императив приче, која нам омогућује везу са светошћу. То би било оно „време у времену“ Петровићеве прозе, аманет и завет.

Два ордена за примадону

Пише: **Јасна Јованов**

Пре неколико дана, београдско Народно позориште је обележило 120 година од праизведбе прве српске опере „На уранку“. Ни оригинална партитура аутора музике Станислава Биничког, као ни либрето Бранислава Нушића нису сачувани, а опера је први пут обновљена 1968. на основу ретких снимака и материјала из ранијих извођења. Насловну улогу Станке приликом праизведбе 20. децембра 1903. певала је прва српска школована оперска певачица Султана Цијук, а интерпретатор водеће мушке улоге био је њен супруг Жарко Савић – касније најзаслужнији за појаву прве приватне оперске куће у Београду.

Султана Цијук (Вршац 1871 – Београд 1935) је, поред Јелене Угљешић, била у прилици да школује глас, захваљујући помоћи Добротворне задруге Српкиња Новосаткиња, једног од бројних војвођанских женских добротворних друштва, која су многим талентованим девојкама омогућила да похађају елитне школе у Европи. На пољу уметности, међу њима су биле и сликарка Даница Јовановић, као и прва новосадска фотографкиња Катинка Тинка Стакић.

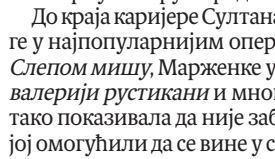
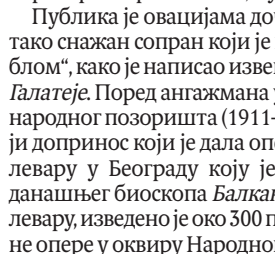
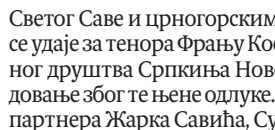
Да би се прикупио новац за школовање младе Вршчанке Султани Цијук, 1888. је одржан концерт у којем су наступили чланови новосадског Српског народног позоришта и Црквеног певачког друштва из Вршца; Султана је интерпретирала насловну улогу оперете *Лепа Галатеја* Франца фон Супеа, коју ће касније често изводити. Уписала се Султана исте године на бечки Конзерваторијум у класи чувеног композитора и капелмајстора Јохана Реса, а завршила је школовање као већ афирмисана певачица 1892. Каријеру је почела у Хамбуршкој опери, а потом до 1897. наставила као чланица опере у Мајнцу. Гостовала је и на оперским сценама у Лондону, Бечу, Петрограду, Прагу и Грацу, али јој није било мрско и да наступи у многим војвођанским местима.

Са Жарком Савићем је 1896. у Београду на двору наступила у поводу посете црногорског кнеза Николе и том приликом је одликована орденом Светог Саве и црногорским орденом Књаза Данила I. Када је 1898. објавила да се удаје за тенора Фрању Косту и повлачи с оперске сцене, чланице Добротворног друштва Српкиња Новосаткиња су чак у „Женском свету“ изразиле негодовање због те њене одлуке. Тек, брак је кратко трајао, а уз другог мужа, оперског партнерна Жарка Савића, Султана је убрзо наставила успешну каријеру.

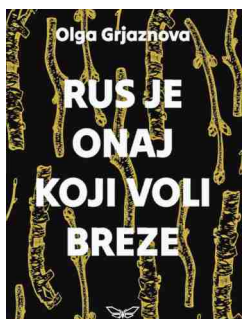
Публика је овацијама дочекивала њен „опсежни, звучни, лепо школован и тако снажан сопран који је на позорници у стању доминирати сваки ансамблом“, како је написао извештач *Браника* поводом новосадске представе *Лепа Галатеја*. Поред ангажмана у ансамблима Осијечке опере (1907–1911), Српског народног позоришта (1911–1913) и Загребачке опере (1917–1928), најзначајнији допринос који је дала оперској уметности код нас представља Опера на Булевару у Београду коју је, са супругом Жарком основала 1909, у згради данашњег биоскопа *Балкан*. Но, и током тог краткотрајног рада Опере на Булевару, изведено је око 300 представа, што је указало на потребу оснивања сталне опере у оквиру Народног позоришта.

До краја каријере Султана Цијук је са великим успехом играла насловне улоге у најпопуларнијим оперетама и операма свог времена, попут Розалинде у *Слепом мишу*, Марженке у *Проданој невести*, Неде у *Пајацима*, Сантуце у *Кавалерији рустикани* и многе друге. Често је наступала у добротворне сврхе и тако показивала да није заборавила на добру вољу и помоћ свих оних који су јој омогућили да се вине у сам врх европске оперске сцене. ■

Султана Цијук (Вршац 1871 – Београд 1935) је, поред Јелене Угљешић, била у прилици да школује глас, захваљујући помоћи Добротворне задруге Српкиња Новосаткиња, једног од бројних војвођанских женских добротворних друштва, која су многим талентованим девојкама омогућила да похађају елитне школе у Европи. На пољу уметности, међу њима су биле и сликарка Даница Јовановић, као и прва новосадска фотографкиња Катинка Тинка Стакић.

ПРОЗОР У СВЕТ

Рус који је волео брезе
Олга Грјазнова
(Контраст, 2023)

Олга Грјазнова (1984) је немачка списатељица рођена у Азербејџану и њено мигрантско искуство свакако је оставило трага на овом исповедном роману. Главна јунакиња Маша је млада, образована и привлачна, али она је и странац у Немачкој, одрасла између више култура, у вечной нервозној борби да се докаже људима око себе. У земљи у којој се нашао девојчица пошто су јој родитељи побегли из Нагорно Карабаха, Маша је обележена као вечити други. Свакако да није чудо да је овај исповедни роман имао добру рецепцију у Немачкој, с обзиром на то да се бави и те како актуелним питањем. Маша сведочи и о томе колико је језик важан („ако га не говориш не постојиш, а ако га говориш лоше, не чују те“), и код ње страх од неприпадања резултате претераном компензацијом, пошто сама говори пет-шест језика. С друге стране, индикативно је да она, у конфлику са собом колико и са другима, иако има и јеврејске крви, говори арапски и ни реч хебрејског.

Реч критике

За оне које тема занима, у питању је свакако компетентно написана књига која осветљава портрете људи који не припадају ниједном свету до краја, и дају често врло потребан поглед „споља“, и из „аутајдерске“ позиције у односу на доминантну културу. Машин покушај да пронађе себе у Израелу као новој домовини једнако је неуспешан као и сви други, а и многи њени пријатељи и љубавници једнако живе на маргинама и у раскорак, као она. Ово је свакако и прича о губитку, не само домовине (или идеје о домовини), већ и блиске особе. Велика животна трагедија која се Маша догађа сече књигу на два дела, али сем тога приповедна форма је прилично лабаво: ово је типичан роман исповедне прозе какви-ма је, чини се, преплављена савремена књижевна сцена последњих деценија. После несреће, главна јунакиња остаје укупана у простору између; једнако неспособна да прихвати оно што се десило, и помирена са новим полуживотом, исто као што је осуђена да егзистира између најмање две домовине. **Настасја Писарева**

Цитат

„Зар морам да будем мигрантског порекла да бих играо фудбал?“, питао је, гледајући ме право у очи. „Опет помињеш ту реч?“ Покушала сам да звучим максимално иронично, али нисам успела. Кад год бих прочитала или чула ту реч, осећала сам како ми се скупља жуч. Гори од тога био је само придив *постмигрантски*. Највише сам мрзела дискусије у вези са тим придивом, не само у јавности, него и између мене и Елијаса. У тим разговорима никада се није изговарало било шта ново, али увек би било педагошки и одлучно. Једно од нас двоје је изазвало неспасање, потом бисмо се обоје уплели у разне тврдње и замерке. Елијас ми мени замерео затвореност, а ја њему наметљивост и тада би углавном прелазило са општег на посебно.

ПОЗОРИШНИ ПУТОПИСИ

У Скопљу пре Прилепа

Пише: **Александар Милосављевић**

Када је Дадо Топић 1972. снимиле песму *Македонијани* на крају памети му није било – а богме ни нама, поштоваоцима групе *Time* – да једног дана ова република неће бити део Југославије. Певајући, дакле, о земљи „где вечно сунце сја“ Дадо је мислио на део наше тадашње (заједничке) домовине. Пошто сам и иначе склон да уметност тумачим из ње саме, што ће рећи критеријумима који се налазе у уметничком делу, ипак верујем да суштина Топићеве *Македоније* није толико у тексту песме – срећом заиста дивних стихова – колико у њеној мелодији и ритму типичном баш за македонско поднебље. Од тога је, верујем, Дадо кренуо, текст је накнадно смислио. Сада, док возим кроз Републику Северна Македонија ка Прилепу, у ушима ми одјекује ова песма, а њен интензивни, жестоки ритам из мог мозга на површину сећања извлачи један по један стих: „Тамо гдје вечно сунце сја / тамо је Македонија...“.

Невоља је, испоставиће се, што је на путу до Прилепа требало да свратим у Скопље, да се тамо сретнем с Катерином Коцевском, глумицом, редитељком, преводилоцем, некадашњом директорком скопског Драмског театра и уметничком директорком и селекторком фестивала македонског националног „Војдан Чернотрински“ у Прилепу. Заједно треба да наставимо пут Прилепа. Само по себи све то није невоља, напротив, али проблем настаје када сам на граници Србије с Македонијом, запрепаштен, схватио да GPS уређај у мом ауту има, између осталог, мапе Доминиканске Републике, Гвинеје Бисао, Индонезије... али не и Македоније. Ја, наима, немам водича кроз Скопље. А петак је, управо је прошло 15 часова и није ми неопходно београдско или новосадско искуство да бих схватио да ме у главном граду Северне Македоније чека саобраћајни хаос, да ја, без обзира на то колико пута у Скопљу боравио као пешак, сада апсолутно немам појма куда ми ваља да возим, те да ће моје иностране таблице у најмању руку провоцирати нервозу сваког коме се усред гужве будем обратио за помоћ.

И заиста, у Скопљу ме је сачекао саобраћајни колапс. Али и Скопљанци!

Усред закрчене улице заустављам ауто и питам жену која на станици чека аутобус где је Драмски. Следи (од речи до речи) одговор: „Драмски? Ја радим у Македонском народном театру. Јел идете код Катерине Коцевске?“. Поврдно климнух главом, а она ми објашњава куда да возим. Недуго затим опет се губим и поново од пролазника тражим помоћ... И тако неколико пута. Никог од оних које сам зауставио није претпоставио да идем код Катерине, али су ми зато Сви одреда стрпљиво показивали пут.

Сваки пут сам, уз срдачан осмех, добијао детаљна упутства; нико ме није попреко погледао, нико од возача из околних аутомобила (којима сам закрчио пут)

није притискао трубу, нико ме није црвеносва, сваки пролазник је одавао утисак да изгара од жеље да ме усмери на прави пут, а возач црвеног „стокеца“ ми рече да скренем у трећу улицу лево, но пошто је накнадно схватио да су у њој радови, манијачки се за мнош пробијао кроз саобраћајни хаос, бесомучно ми аблендовао, да би ме на концу сустигао и дао нову, сада тачну директиву.

Чудо једно какав свет! И њима је, као и рецимо Београђанима или Новосађанима, петком у пола четири поподне свега преко главе, и они би да што пре стигну кући и уз клима-уређај се спасу врелине дана (35 степени Целзијуса), и њих би требало да изнервира странац који попут безглаве муве компликује и онако компликовану саобраћајну ситуацију... Па ипак... Скопљанци се не понашају као... ови наши.

Сада, међутим, није било задржавања у Скопљу. Отпали су, дакле, обилазак центра, Старе скопске чаршије и предивног Дебар мали (кроз коју сам се некада шетао са Гораном Стефановским, Жагом Мићуновићем и Миливојем Млађеновићем, а посебан облик њених знаменитости обећао ми је и Дејан Дуковски). Посебно ми је било жао што нисам имао кад да макар скокнем до дебармалске кафане „Идадија“. Не сећам се више ко ми је ову кафанску знаменитост препоручио, али врло добро памтим да ми је, уз препоруку, нагласио да идем у „Идадију“ лево. Мислио сам тада да је то шала. Када сам се први следећи пут нашао у Скопљу, на хотелској рецепцији сам се распитао где је „Идадија“. Рецепционер ми је одговорио: „У Дебар мали, али идите у ону лево“. Сада сам већ био збуњен. Узех такси и рекох возачу где желим да ме одвезе. Погледао ме је значајно и рекао: „Наравно, возим те у *Идадију* лево“.

Тада помислих да сам „жртва“ добро планиране скривене камере. Стигох у Дебар малу, такси стаде и ја изађох на улицу, одмах испред „Идадије“. Кад тамо, заиста, врата уз врата две кафане, а изнад сваке табла са натписом „Идадија“. Уђох, узетим се, у ону лево, осврћући се да видим одакле ме (евентуална) камера снима. Фантастична је „Идадија“ (лево), а када сам се помало одомаћило упитах келнера да ми разреши енигму – две кафане, једна до друге, истог имена. Прича је типично балканска: отац је синовима оставио кафану „Идадија“ они су је испочетка сложено водили, а онда су се посвађали, подигли зид посред кафане и сваки од њих је задржао првобитно име. Временом је она лево стекла бољи глас. (Ових дана ми неко рече да је фамозни зид срушен и да сада постоји само једна „Идадија“).

Елем, овог пута морам да „прескочим“ скопске кафане, јер Катерина и ја морамо даље. У Прилеп. ■

